

Doktori értekezés tézisei

Takács Levente

**Livius 5. és 6. könyvének Camillus ábrázolása.
Értékek, történelem, politika.**

Témavezető: Dr. Havas László, egyetemi tanár

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
2007

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A dolgozat M. Furius Camillus alakjának bemutatását vizsgálja Livius 5. és 6. könyvében. A liviusi beszámoló a legkorábbi összefüggő, teljes terjedelmében fennmaradt narratíva a római hagyományban Veii elfoglalójaként, Róma megmentőjeként és második megalapítójaként számon tartott Camillusról. Az annalista szerzők műveiből csak töredékek, Camillusra vonatkozóan pedig szinte semmi nem maradt fenn. A Liviusnál valamivel korábban alkotó szicíliai Diodóros beszámolója csupán néhány alkalommal részletező, zömmel adatszerűen közli a római történelemre vonatkozó tényeket. Plutarchos életrajza Camillusról majdnem egy évszázaddal később keletkezett, mint Livius vonatkozó könyvei, ráadásul minden bizonnyal ez utóbbiak felhasználásával.

Az eddigi kutatásokban az a merevnek, élettelennek (Mommsen, Cornell stb.) tetsző Camillus kép reprodukálódik, amely döntően az 5. könyv ismert s imént felidézett eseményein alapul. A vizsgálódások az ideális rómainak tűnő Camillus ábrázolását a forráskritika jegyében elemezték, döntően az egyes motívumok keletkezési körülményeit és idejét vizsgálva (pl. Täubler). A szakirodalom zöme mellőzi a 6. könyv behatóbb tárgyalását, noha abból értékes adalékok nyerhetők Camillusra vonatkozóan. A dolgozat ezért először az 5. és 6. könyv lehetséges kapcsolódási pontjait, szerkezeti összefüggéseit tárgyalja. Az értekezés egyik célja az volt, hogy a liviusi ábrázolás minden elemét figyelembe véve árnyalja Camillusnak ezt az egyszerűsített, ideálisnak látszó képét. Ennek megfelelően a dolgozat vizsgálja egyfelől az adott korszak elemzéséhez szóba jöhető forrásokat, másfelől a történelmi kontextust, amelynek segítségével lehetőség kínálkozik a liviusi ábrázolásban rejlő reális történelmi mag kihámozására. A dolgozat az ún. érték kategóriák tükrében önmagában, belülről tárja fel Livius jellemrajzának rétegeit.

A római történetírás szándékainak megfelelően Livius is mindig a múlt tükrét tartotta kortársai elé. Ebből a megfontolásból sarjadt ki a Camillusra, s talán általában Liviusra vonatkozó kutatások legtöbb vizsgálata: Augustus személyének, hatalmának, politikájának keresése az *ab urbe condita*ban vagy szűkebben Camillus ábrázolásában (pl. Syme, Petersen, Burck). Az értekezés a fentebb említett árnyaltabb, olykor kifejezetten negatív kép keletkezési körülményeihez egy új adalékot szolgáltat: Caesar hatását.

A dolgozat ezeket az összefüggéseket vizsgálva próbálja feltárni a liviusi Camillus-kép genezisének néhány aspektusát.

II. A kutatás módszerei

A kutatás Livius 5. és 6. könyvének szövegelemzéséből indul ki. A két könyv elhelyezkedése az egész művön belül kulcsfontosságú, hiszen egy szerkezeti egység lezárását és egy új kezdetét jelentik. Ezt emeli ki Camillus beszéde az 5. könyv végén. A dolgozat előbb a korábbi kutatások (Walsh, Stadter, Luce, Burck) felhasználásával feltárja a liviusi, de nem Liviustól magától származó, hanem utólagos konstrukciókon alapuló beosztások ellentmondásait. Majd a két könyv szövegének vizsgálata, különösen a szóstatisztika és az elhangzó beszédek antik retorikaelméleteken alapuló elemzése teszi lehetővé egy új skéma felvetését.

A strukturális elemzést követően az értekezés forrásanalízissel próbálja tisztázni, milyen forrásokkal rendelkezik a modern kutatás, s milyen forrásbázis alapján dolgozott Livius. A *Quellenforschung* túlzóan negatív képe, amely Livius legfeljebb stílus dolgában tekintette önálló történetírónak, Luce és Tränkle alapvető munkái óta mindenképpen meghaladott. Mindkét kutató megmaradt azonban a források felhasználásának kérdésénél, jóllehet, kiváltképp a szerkesztésben, irodalmi megformálásban, önálló teljesítményt is tulajdonítanak Liviusnak. A dolgozat célkitűzéseinek szempontjából az alapvető kérdés Livius forrásainak

megbízhatósága. Az újabb kutatások (pl. Cornell, Oakley), bírálva a forráskritikát gyakran mechanikus módszerei miatt, abból indulnak ki, hogy a római történeti hagyomány autentikus információkon alapulhatott. Ezt használva munkahipotézisként az értekezés sorra veszi Livius szóba jöhető forrásait az elbeszélő jellegűektől kezdve a képzőművészeti alkotásokig, hogy feltárja Livius információinak eredőit.

A források elemzése értelemszerűen felveti Camillus korának történeti vizsgálatát. Az *ab urbe condita*ból nyerhető adatok mellett felhasználjuk a régészeti eredményeket (Holloway, *Tiber Valley Project*). A dél-etruriai hódítások jelentőségét a gazdaságtörténet, a statisztika és a római hódítások természete alapján mutatjuk be. A gall támadás ábrázolásánál figyelembe vettük a kulturális emlékezetéről alkotott teóriákat, hatásainak vizsgálatához a gazdaságtörténetet és a régészetet. A legkiterjedtebb irodalommal rendelkező és vitatott liciniusi törvények bemutatásakor a korábbi szakirodalomból kiindulva a korabeli Róma az előbb említett eseményekből kikövetkeztethető helyzetével érveltünk, Camillus szerepének bemutatásakor felhasználva a modern (Martin, Oakley) kutatások eredményeit.

Az érték kategóriák vizsgálatánál a görög filozófia erény-katalógusából és annak római adaptációiból kiindulva filológiai módszerekkel, s egyfajta belső intertextualitás felvetésével nyílt lehetőség Camillus alakjának elhelyezésére a római történelem folyamatában. Az intertextualitás adta a kiindulópontot annak vizsgálatához, hogy hatással volt-e Caesar személye és tevékenysége Liviusra, szűkebben pedig a Camillus ábrázolásra. A hadtudományi kérdésekben szembeszökő szövegszerű egyezések mellett számtalan motivikus hasonlóság filológiai feltárása alkotja a dolgozat utolsó fejezetének módszertani alapját.

III. A kutatás eredményei

a. A modern kutatás többféle skémát állított fel az *ab urbe condita* szerkezetének felvázolására. Az elképzelések a *pentasok*at vagy a *decasok*at tekintették alapegységnek, s ezekkel vagy valamilyen kombinációjukkal tettek kísérletet a liviusi munka szerkezetének meghatározására. Stadter a tíz könyvből álló egységek mellett érvelt, Luce pedig egy *pentas* és egy *decas* alkotta tizenöt könyves rendszert alkalmazott. Minden beosztási kísérlet már önmagában hordozza az ellentmondásokat, hiszen az *ab urbe condita*ból 142 könyv készült el, amely szám sem öttel, sem tízzel nem osztható. A befejezetlenség felvetésével még megoldható problémát azonban más megfigyelések is erősítik: az 1. könyv önálló monografikus egység, amelyet a következőktől jól elválaszt egy *praefatio* a 2. elején; a 10. könyv befejezése teljesen jellegtelen, ráadásul a harmadik samnis háború befejezése is átkerül a 11. könyvbe; a caesari polgárháborút a *periochae* egy nyolc könyvből álló önálló egységnek tekinti.

Syme és Scafuro elemzései nyomán felvethető, hogy Livius az öt könyvből és azok többszöröseiből álló részek mellett kialakíthatott kisebb-nagyobb önálló egységeket. Az 5. és 6. könyv felfogható egy diptichon két feleként. Az 5. inkább külpolitikai, a 6. inkább belpolitikai eseményekkel foglalkozik, de szerkezetük egyformán szimmetrikus (Veii, gallok – Manlius, Licinius). Összeköti a két könyvet Camillus személye. Burck által az 5. könyvhöz kapcsolódóan felismert szerepeltetése és eltüntetése hasonló formában van jelen a 6. könyvben is.

A két könyvet keretbe foglalja Appius Claudius Crassus két beszéde, amelyhez párként csatlakoznak ellenfeleinek, a néptribunusoknak a szónoklatai. A két Appius beszéd eredményességének megfelelően, a tudatos liviusi szerkesztést mutatva, használja az antik szónoklattani irodalomban (Cic., Rhet. ad. Her.) felvázolt érvelési struktúrákat. Az 5. könyv elején található beszéd eléri célját, így eredményességének megfelelően az antik szerzőktől jobbnak gondolt, öt részből álló argumentációs struktúra jellemzi. A 6. könyv végén elhelyezett *oratio* eredménytelen, s a kevésbé ajánlott elrendezést követve, három részre

tagolható. A 6. könyvbeli beszéd szöveggörnyezetbe ágyazottságával szemben (amit a 36-41 *caputok* koncentrikus körökként leírható szerkezete mutat) feltűnő az 5. elején található Appius beszéd kisebb fokú kapcsolódása a narratívához. Megkockáztatható az a feltevés, hogy Livius az előbbi csupán a keretes szerkezet kialakítása végett alkotta, így is biztosítván a két könyv összetartozását. A 5. és 6. könyv azonban bizonyosan két különböző szerkezeti egységhez is tartozik (Camillus beszéde; 6. könyv *praefatioja*). Az összetartozás és szétválasztás jelensége talán a rómaiak egyszerre lineáris és ciklikus történelemszemléletével magyarázható.

b. A Livius 5. és 6. könyve által tárgyalt időszakra vonatkozó, s az *ab urbe conditát* megelőző elbeszélő források töredékesen maradtak fenn. Fabius Pictor, Cincius Alimentus, C. Acilius töredékeinek áttekintése azt mutatja, mintha ezek a szerzők nem írtak volna az adott időszakról. Nehéz elképzelni, hogy ezek a történetírók egyáltalán ne említették volna Veii elfoglalását, Róma és a gallok első találkozását vagy a Licinius és Sextius kezdeményezte törvényeket. Az eposz és a későbbi annalsztika már bővebb információbázisnak tekinthető. Ennius ír a 400-ra datálható napfogyatkozásról, a gallok támadásáról a Capitolium ellen. L. Calpurnius Piso Frugi említi a 399-es lectisterniumot. Cn. Gellius, Cassius Hemina és Lutatius Daphnis pedig több vallási régiséget mutat be, amelyek ehhez az időszakhoz kapcsolódnak. Licinius Macer és Valerius Antias esetében az első római történetírókhoz hasonló a helyzet, ám Claudius Quadrigarius a töredékeiből nyilvánvaló, hogy ő részletesen foglalkozott a gall támadással. A Camillus legenda kialakulásában közrejátszhatott a dráma is (pl. *Vae victis*).

A nem narratív források közül első helyen említendőek a pontifexek feljegyzései és a *fasti*. Az előbbiekről csak tudósítások maradtak fenn, így keletkezési idejük és tartalmuk egyaránt vitatott. Feljegyezték a gabona drágaságát, a nap- és holdfogyatkozásokat (Cato), de minden bizonnyal rögzítették a vallási ünnepeket és a *magistratusokat*, akik nevet adtak az évnek. Cicero *de orat.* 2.12.52 alapján feltételezhető, hogy az év fontosabb politikai és vallási eseményeit is magukban foglalták.

A pontifexek feljegyzései mellett létezett olyan szóbeli hagyomány, amelynek legalább egyes elemei régi eredetre tarthatnak számot. A *carmina convivalia* befolyásolhatták a történeti hagyományt. A didaktikus céllal előadott énekek a múlt példáival intették és tanították a jelent. Főszereplőik a vezető politikai szerepet betöltő nemzetségek tagjai lehettek, ugyanazok a *summi viri*, akik az irodalmi művekben szép számmal előforduló felsorolások szereplői. Ezek motívumszerű elterjedése valószínűleg a *carmina convivalia* által is képviselt szóbeli hagyományból eredt. Híres emberek tetteinek verses megörökítése később is divat maradt (Varro: *De imaginibus*), a formai kötöttségek miatt pedig konzerválhattak autentikus információkat.

A nem irodalmi jellegű források közül Camillusszal kapcsolatban 3 feliratról, valamint 2 vagy 3 szoborról van tudomásunk az Augustus kori Rómában. Ezek kora és hitelessége kérdéses. A hamisítások forrásaként szóba jöhető nemzetségi dicsőségvágy a Furiusok esetében nem igazolható. Az egyetlen olyan esemény, amelynek történetisége abban a formában, ahogyan Livius bemutatja, erősen kétséges: a gall támadás. Ennek irodalmi megformálását a rómaiak hazafias büszkesége alakította terapeutikus jelleggel és céllal.

A fejezetben vázoltaknak megfelelően volt arra lehetőség, hogy Camillusról és koráról hiteles elemeket tartalmazó információk jussanak el a történetírók első generációinak közvetítésével egészen Liviusig.

c. A római hagyomány szerint a rivális szomszéd, Veii elfoglalásában döntő szerepe volt Camillusnak, s magát e tényt a modern kutatás sem vonta kétségbe. Camillus hadvezéri ténykedésének valószínűségét növeli, hogy a dél-etruriai hadművelleti területen több ízben bízzák rá a római csapatok vezetését. Falerii, Sutrium és Nepete bevonása a rómaiak érdekkörébe Camillus nevével kapcsolódik össze (Liv. 5.12.5; 5.19.7; 5.26-27; 6.3-4; 6.9-10).

A gallok első támadásának (390 v. 387) történetét inkább a kulturális emlékezet alakította. A felemelkedő Róma számára szégyenfoltot jelentő vereséget a hagyomány terapeutikus jelleggel formálta át, beleszöve a camillusi felszabadítás legendáját. Néhány apró elemből (a vert sereg a Tiberisen át menekül; Aristotelés megjegyzése; Polybios egy mondata) mégis úgy tűnik, hogy a rómaiak szerény kísérleteket tehettek az ostromlott fellegvár felmentésére, s sikeresen őrizték meg épen hadseregük személyi állományának zömét.

A gall betörés nem rázta meg alapjaiban Róma katonai hatalmát, de társadalmi életében súlyos feszültségeket erősített fel. Az egymással összefüggő kérdésekre, az eladósodás és a földbirtokviszonyok problémájára több megoldási kezdeményezés történt. A földszerzésben korlátozott rétegek, vagyis nagyjából az egykori *cliensek* és plebejusok törekvését az *ager publicus*ból való részesedésre ösztönözhetette, hogy a kérdéses időszakban a hódítások révén bőven volt földterület az igények kielégítésére. Róma területe Veii bekebelezése után megduplázódott, s déli irányban a csata *ad Maecium* (Liv. 6.2.8) döntő lépést jelentett a pomptinusi síkságba történő behatolásban. Mindkét hadműveleti területen döntő szerepe volt Camillusnak: Veii és a dél-etruriai expanzió a gall támadás előtt, a volscusok és aequusok elleni déli harcok a város megszabadulása után hadvezéri működése főbb színhelyeit jelentették. A Livius által is említett ritka földosztások kis létszámú rétegeket érintettek, kevés földterületet vettek igénybe. Az 5. és 6. könyvben Camillus szemben áll minden olyan törekvéssel, amely Veii egykori területének felhasználásával akarta megoldani a földkérdést. Camillusnak mind a korábbi nemzetségi hadviselés metódusa, mind a hadizsákmány későbbi kezelési módjai alapján megvolt a módja, hogy az általa elfoglalt Veii területéből haszonra, befolyásra tegyen szert. A javaslatok elutasításával befolyásának ezt az alapját védelmezte.

A Manlius *seditio* elfojtásában játszott szerepe a források ellentmondásai miatt kétséges. Liviusnál Manlius a Camillus elleni irígységből kezd szervezkedni, Camillus consuli jogkörrel felruházott katonai tribunusként hivatalban van, amikor Manliust elítélik, azonban Livius egyetlenegyszer sem említi nevét a per bemutatásakor. Plutarchos (*Cam.* 36) szerint azonban Camillus teszi meg a döntő lépést, amely Manlius elítélését lehetővé teszi (a per helyszínének áthelyezése). Camillus szerepe a Rómát megmentő hős elítélésében aligha szolgálhatott dicsőségére, vagyis Plutarchos verziója közelebb állhat a történeti valósághoz, mint Liviusé, aki inkább megóvni igyekezett Camillus alakját a kétes ügyből fakadó besározódástól. Manlius elleni fellépése szintén összefüggésbe hozható a veii föld ügyével (vö. Liv. 6.14.10).

A 6. könyv második felét a Licinius és Sextius törvényjavaslatainak vitája alkotja. Az értekezés hitelesnek fogadja el a földtörvényt, az ötszáz iugerumos birtoknagyság-határt sem vetve el. Az adósságok rendezése és a földkérdés szabályozása a javaslatok tömegtámogatását biztosította, de Liciniusék mögött felsorakozott egy patricius csoport is, amelyben a Fabiusok, Manliusok, Sulpiciusok vettek részt. A felsorolt nemzetségek a gall támadás, majd a Manlius Capitolinus összeesküvés kapcsán elszenvedett presztízsvesztesége indokolja hozzáállásukat. A törvények elfogadása utáni másfél évtizedben a patricius consulok zömében ebből a három nemzetségből kerültek ki, ami mutatja, hogy ők tettek szert előnyökre a változásokból. A javaslatok ellenzőinek oldalán áll a liviusi bemutatásban Camillus. A javaslatok beterjesztése előtti évtizedben sorozatosan viselt hivatalokat, amelyek hitelessége legalábbis tényszerűen elfogadható. Veii területét állhatatosan védelmezte minden felosztási kísérlet ellen. A hivatalviselés rendjét és a földkérdést bolygató javaslatok nem állhattak érdekében, így egyetérthetünk Martin megállapításával, miszerint Camillus a patricius (és saját) érdekek következetes képviselője, a nép törekvéseivel szemben álló csoport egyik vezetője lehetett.

d. A rómaiak az eszményi polgár, hadvezér, politikus tulajdonságait részben a görög filozófiából kölcsönözték, részben saját társadalmi viszonyaikból leszűrt fogalmakkal, ún. érték kategóriákkal határozták meg; ebből következően jellembrázolásra is használva őket. A

jellemábrázolást a kutatás nem tartja Livius erősségének, ráadásul a morális kategóriák használata a szereplők individualitásának rovására ment.

Camillus esetében is kimutathatók ennek nyomai. Hadvezérként a *consilium*, *ratio*, *virtus*, *fortuna*, *felicitas* jellemzi. Vezértársaival szemben a *moderatio* és a *patientia* határozza meg magatartását. Az ellenséggel szemben a *fides Romana* igazi képviselője. Camillus a *pietas* megtestesítője, a *diligentissimus cultor religionum*. Egy szóstatistikai vizsgálat azonban kétségeket ébreszthet a túlzott idealizálással szemben. Az 5. és 6. könyvben a *pietas* szó mindössze egyszer, a *religio* pedig 39-szer fordul elő. Ez a szám persze csak önmagában tűnik nagyoknak: az *ira* a két könyvben 37-szer található meg.

Camillus az *ira* embere, kiváltója és egyben célpontja (pl. Liv. 5.22.1; 5.26.8; 6.38.5,8). Haragja és fenyegetései a zsákmány ügyében, illetve a nép törekvéseivel szemben tanúsított viselkedését jellemzik. Camillushoz tehát nem kizárólag erények, hanem kisebb mértékben hibák is kapcsolódnak. Livius összefoglaló megjegyzése a *princeps pace belloque* az augustusi konnotációktól eltekintve is meglepőnek tűnik. A Camillus személye körül kialakuló belpolitikai békétlenség a *pace* szót kérdésessé teszi. Livius megpróbálta Camillus hibáit a háttérben tartani, s ezekről mintegy megfélemlítve a *princeps pace belloque* kifejezéssel Camillust a római történelem személyiségeinek (Romulus, Numa, Valerius Publicola, Scipio Africanus) sorába illeszteni, akik háborúban és békében egyaránt sokat tettek a római állam fennmaradásáért.

Camillus minden idealizálás ellenére meglévő negatív vonásainak egyik forrása egy hiteles történeti mag megmaradása lehetett, másik magyarázatként felmerül, hogy a történetíró maga formálta ilyenné Camillus ábrázolásának egyes vonásait, hogy valamiféle tükröt tartson Róma és annak új ura elé.

e. A római köztársaság utolsó évszázadában a legtöbb vezető politikai helyzetének ideológiai erősítésére magát és tevékenységét megpróbálta Romulusszal kapcsolatba hozni. Róma újralapítójának szerepe mind Mariusszal, mind Sullával, mind Ciceróval, mind Caesarral kapcsolatban felmerült. Romulus király volta, valamint az erőszakos haláláról szóló tradíció miatt sor került egy második Romulus hagyományának kialakítására, egy olyan hős arcképének megrajzolására, akire a *res publica libera* rendjének önjelölt megerősítői hivatkozhattak. Erre a szerepre Camillus látszott alkalmasnak, aki egy romulusi, vagyis királyi, mellett köztársasági aspektussal is bírt (Martin, Havas). Marius, Sulla, Pompeius (kevés adat) és Caesar egyaránt megkísérelte beilleszteni propagandájába a Camillus-féle újralapítás elemeit. (Cicerót láthatólag kevésbé foglalkoztatta a Camillushoz kötődő második alapítás.) A politikusok propagandája és tevékenysége ebből következően visszahatott a Camillus ábrázolásra is.

Livius életkorából és születési helyéből adódóan minden bizonnyal érdeklődéssel fordult Caesar tevékenysége felé. Az *ab urbe condita* Caesarról szóló könyvei elvesztek, a másodlagos hagyomány erősen rövidít és gyakran csupán tényekre szorítkozik (ennek elemzése: Strasburger). Caesar liviusi bemutatását mindenképpen befolyásolta Augustus legitimitációjának kérdése, de a *princeps*nek erre már aligha volt szüksége akkor, amikor Livius a Caesarról szóló könyveket írhatta. Octavianus-Augustus inkább a polgárháborúban és 20-as évek elején támaszkodott Caesar emlékére. A két fentebb említett szempont alapján érdemes megvizsgálni Caesar és a liviusi Camillus alakjának lehetséges kapcsolódási pontjait.

A hadjáratok technikai elemeinek kölcsönzése (pl. Caes. Civ. 3.64.1 ~ Liv. 6.23.12) nyilvánvaló, hiszen Liviusról nem maradt fenn olyan adat, amely szerint katonai tapasztalatokkal rendelkezett volna. Van azonban néhány olyan motívum, amely Caesar és Camillus alakját jellemzi, s nem tartozik szorosan a hadvezetés szakmai oldalához. Mindkét hadvezér karizmatikus alak, feltűnésük a harcmezőn az ellenséget félelemmel tölti el, saját katonáiba lelkesedést önt. Caesar és Camillus is tanúbizonyságot tesz személyes bátorságáról (pl. Caes. Gal. 2.25.2 ~ Liv. 6.8.1-6). Camillus több ízben szembekerül a néptribunusokkal,

két alkalommal védelmébe veszi a tribunusok hatalmát (Liv. 5.29.8; 6.38.6.), igaz saját céljai érdekében. Caesar szintén a tribunusi hatalom védelmét használja ürügyül a polgárháború kirobbantásához. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy míg Camillus a *plebs* ellen, addig Caesar éppen a *senatusszal* szemben él ezzel a fegyverrel; a közös vonás a tribunusi hatalom védelmének kissé cinikus hangoztatása. A tribunusokkal való konfliktus mindkét politikusi pályáját (Caesarét különösen egyeduralmi helyzetének kialakulása után) jellemzi.

A szakirodalomban legtöbbször (Hirschfeld, Weinstock, Tränkle) a fehér lovakkal vont diadalszekér kérdését vizsgálták. Akár Caesar korában szövődött a Camillusról szóló elbeszélésbe a fehér lovakból álló fogat, akár Caesar használta fel a Camillus-legenda egyes már meglévő elemeit saját propagandájához, Livius olvastán a kortársak előtt Camillus bemutatásakor olykor Caesar alakja idéződhetett fel.

Camillus *triumphusai* nem csupán Caesar emlékét vethették fel, hanem utalhattak Octavianus-Augustus diadalmeneteire is. Caesar diadalmeneteinek két jellemzője is feltűnik később Octavianus 29-es diadalmenetei alkalmával. Többszörös *triumphusok*, s részben polgárháborús ellenféllel szemben aratott győzelmek eredményei. A 29-es hármas diadalmenet felidézte azonban Camillust is, aki az etruszok, volscusok és aequusok legyőzése után *in urbem triumphans rediit trium simul bellorum victor* (Liv. 6.4.1). Szintén ilyen keresztutalásos rendszer fogja össze a három politikust a főváros áthelyezésének ügyében.

A caesari elemek megjelenését Octavianus politikájában, valamint a Caesar „kultusz” szaporodó elemeit (Divus Iulius templom; a *clupeus virtutis* elhelyezése; Mars Ultor templom stb.) látva Livius művének rejtett utalásaival mintegy figyelmeztetni akarta a *princeps*et. Amkor Camillus áthág bizonyos korlátokat, ugyanúgy jár, mint később a köztársasági normákat semmibe vevő Iulius Caesar. Diadalmenetük után Camillust száműzik, Caesart meggyilkolják. Octavianusnak pedig, akinek ténykedése egyrészt sok közös, pozitív vonást mutat Camillusával (Burck, Martin), ügyelnie kell, nehogy Camillus, valójában pedig örökbefogadójának sorsára jusson.

f. Az értekezésnek sikerült kimutatni, hogy Livius tudatosan egységként kezeli az 5. és 6. könyvet, áttörve a hagyományosan neki tulajdonított *pentas – decas* struktúrát. Ennek egyik oka és eszköze Camillus személye volt. Feltételezhető, hogy a történetíró rendelkezésére álltak olyan források, amelyek autentikus információkat hordoztak a 4. század első harmadáról. A liviusi szöveg vizsgálata fényt vet egy hiteles történeti magra: Camillus a dél-etruriai expanzió kivitelezője és haszonélvezője; a patriciusok és saját anyagi és politikai érdekeinek védelmezője. Ez szemben áll a merev és idealizált képpel, amelyet részben az ókori hagyomány, részben a modern kutatás vall. A felismerést megerősíti az érték kategóriák vizsgálata, amelyek egyfelől az ideális római állítják az olvasó elé, másfelől viszont az *ira*, a konfliktus Camillusát. Camillus negatív vonásainak a történeti hitelesség melletti másik forrása Caesar hatása. Livius – a kutatás által eddig fel nem tárt – caesari vonásokat és utalásokat illesztve a Camillus tevékenységéről szóló leírásokba a római történetírás hagyományának megfelelően a múlt példáját állítja saját jelene elé.

IV. Az értekezés témakörében készített publikációk jegyzéke

Tanulmányok:

Livy's 5 and 6 Books. Linked or Separated? ACD 42 (2006) 81-93.

Princeps pace belloque. An Ideal Statesman in Livy. In: Gy. Németh – P. Forisek (edd.): *Epigraphica III. Politai et Cives* (HPS 13), Debrecen 2006, 67-81.

Róma második megalapítója és a birodalmi "ideológia". Ókor I/1 (2002) 22-29.

Előadások:

Relic Hunter – Hová tűnt a gall arany? Előadás a Közösség és idegenek c. konferencián, Csíkszereda 2005. szeptember 23.

Livius ötödik és hatodik könyvének aktuálpolitikai vonatkozásai. Előadás "Az élő antikvitás" c. VI. magyar ókortudományi konferencián, Budapest, 2004. május 27.

Tankönyv (részlet):

Livius. In: *Bevezetés az ókortudományba IV*, 277-282. Debrecen 2001.